

Trajnostno, mnogonamensko in sonaravno gospodarjenje z gozdovi v Sloveniji, od deklaracije do resničnosti

Franc GAŠPERŠIČ*, Andrej BONČINA**, Marijan KOTAR***, Iztok WINKLER****

Izvelek:

Gašperšič, F., Bončina, A., Kotar, M., Winkler, I.: Trajnostno, mnogonamensko in sonaravno gospodarjenje z gozdovi v Sloveniji, od deklaracije do resničnosti. *Gozdarski vestnik*, št. 9/2001. V slovenščini, cit. lit. 20.

Avtorje prispevka je zanimalo, kako je s Pravilnikom o gozdnogospodarskih in gozdnogojitvenih načrtih (1998) opredeljen proces načrtovanja, prilagojen za uresničevanje treh temeljnih načel za gospodarjenje z gozdovi, predvidenih v Zakonu o gozdovih: načela trajnosti, mnogonamenskosti in sonaravnosti. Preverjali so, kako so ta načela uveljavljena na ključnih mestih v procesu obnavljanja gozdnogospodarskih načrtov.

Ključne besede: gozdnogospodarsko načrtovanje, načelo trajnosti, načelo mnogonamenskosti, načelo sonaravnosti, kontrolna metoda, Slovenija.

1 UVOD

Razvoj stroke in znanosti je lažji, če delata z roko v roki in če sta obe izpostavljeni kritični presoji. Pri tem pa se je treba zavedati, da so zlasti osrednje znanstvene institucije dolžne z rezultati svojega strokovnega in znanstvenega dela bogatiti prakso in spodbujati njen razvoj. Na mnogih področjih pa gre tudi za obraten proces, znanost se mora oplajati in usmerjati na podlagi potreb prakse in njenih izkušenj.

Sinteza strokovnih in znanstvenih spoznanj je zlasti pomembna, kadar posamezne rešitve oblikujemo dolgoročno, saj se površna in nedodelana izhodišča kaj hitro pokažejo v praksi, popravljati pa jih je težko.

Eno takih sintez strokovnih in znanstvenih spoznanj predstavljajo tudi normativni akti, tisti seveda, ki so izven dometa interesov dnevne politike. Zato upravičeno pričakujemo, da bodo nastajali ob tesnem sodelovanju gozdarske znanosti in prakse. Danes žal ni vedno tako. Spomnimo se samo na strokovne pripombe, dileme in pomisleke k podzakonskim aktom o varstvu gozdov, koncesijah za gospodarsko izkoriščanje državnih gozdov. Podobno je tudi na področju gozdnogospodarskega načrtovanja.

V tej razpravi smo se osredotočili na temeljne opredelitve koncepta načrtovanja v **Pravilniku o gozdno-**

*prof. dr. F. G., univ. dipl. inž. gozd., 1351 Brezovica pri Ljubljani, SLO

**doc. dr. A. B., univ. dipl. inž. gozd., BF, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire, Večna pot 83, 1000 Ljubljana, SLO

***prof. dr. M. K., univ. dipl. inž. gozd., BF, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire, Večna pot 83, 1000 Ljubljana, SLO

****prof. dr. I. W., univ. dipl. inž. gozd., BF, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire, Večna pot 83, 1000 Ljubljana, SLO

gospodarskih in gozdnogojitvenih načrtih (Ur. list RS, št. 5/98), tj. na ključna vsebinska vprašanja v procesu obnov gozdnogospodarskih načrtov. Na področje raznih načrtovalnih pripomočkov in tehnologij nismo zahajali. Za izhodišče smo vzeli v 1. členu Zakona o gozdovih (Ur. list RS, št. 30/93) navedena temeljna načela, ki jih je treba zagotoviti pri gospodarjenju z gozdovi: **načelo trajnosti, načelo mnogonamenskosti in načelo sonaravnosti**. Ker pa gre za gospodarjenje, je tu nujno vključeno tudi **načelo gospodarnosti oziroma racionalnosti**.

Ta načela so medsebojno povezana, soodvisna in komplementarna. Načrtovanje je anticipativno (vnaprejšnje) odločanje o usmerjanju razvoja gozdov in gospodarjenja, njegova naloga je **urediti gospodarjenje z gozdovi** v skladu s prej naštetimi načeli, ki skupaj nedvomno zahtevajo tudi dvig kulture celotnega ravnanja z njimi. Tako ambicioznih in hkrati aktualnih zahtev za gospodarjenje z gozdovi v Sloveniji doslej ni predvidel še noben zakon o gozdovih. Že to je lahko zadosten izziv za razmišljanje: kako so ta načela uveljavljena v pravilniku o izdelavi gozdnogospodarskih načrtov, saj vemo, da je pot do dobrega načrta in naprej do ustreznega gospodarjenja z gozdovi dolga in naporna. Nedvomno je, da morajo biti ta načela funkcionalno vgrajena in operacionalizirana v proces obnove gozdnogospodarskih načrtov. Žal se pogosto dogaja, da jih sprejemamo le deklarativno, kot neke splošne parole. Samo s parolami pa je težko kaj spremeniti.

Zaradi svoje kompleksnosti in težke preglednosti je načrtovanje razvoja gozdov zahtevna naloga. Rešljiva je v vertikalno organiziranem sistemu načrtovanja: območni načrt, načrt enote, gozdnogojitveni in drugi izvedbeni načrti. Pravilnik ne more in tudi ne

sme navajati podrobnosti, ne sme pa izpustiti bistvenega, **zakoličiti mora ključne oporne točke** v procesu obnove območnih načrtov in načrtov gospodarskih enot, ki zagotavljajo uveljavitev prej naštetih temeljnih načel, hkrati pa mora **dopustiti vse možnosti za ustvarjalno iniciativo**.

Za primerjavo bomo uporabili prejšnji pravilnik (1987) o vsebini in načinu izdelave gozdnogospodarskih načrtov in o evidenci njihovega izvrševanja ter njegovo konkretizacijo v obliki Strokovnih podlag za obnovo načrtov gospodarskih enot in območnih načrtov (GAŠPERŠIČ in sod. 1988, 1989). Naslanjali se bomo tudi na uveljavljeno prakso pri zadnjih dveh obnovah območnih načrtov in njihovih obravnava v okviru strokovne komisije (GAŠPERŠIČ / KOTAR 1986 in poročila o načrtih), kjer se je nedvomno nabralo precej izkušenj. Za vsako od teh štirih temeljnih načel bomo preverili, kako je z novejšim pravilnikom (1998) predvidena njihova uveljavitev na ključnih mestih v procesu obnavljanja gozdnogospodarskih načrtov.

2 NAČELO TRAJNOSTI IN GOSPODARNOSTI (RACIONALNOSTI)

Pod trajnostjo si lahko tu poenostavljeno predstavljamo stabilnost in zanesljivost pri funkcioniranju gozda in gospodarjenja z njim kot pogoja za trajnost najrazličnejših učinkov od gozdov v kvantitativni in kvalitativni obliki.

Naloga območnega načrta je urediti gospodarjenje z gozdovi v skladu z načelom trajnosti in gospodarnosti, kar vključuje naslednje:

- najprej preveriti stanje gozdov in gospodarjenja z vidika trajnosti in opredeliti temeljne razvojne probleme v območju in nato
- z izbiro ustreznih strategij usmeriti razvoj gozdov k trajnostnemu stanju.

Obe nalogi zahtevata celosten in širokopotezen pristop, ki je možen le v okviru gozdnogospodarskega območja, zato sta izrazito vsebovani v območnem načrtu.

Pri izbiri strategij pride do izraza princip gospodarnosti oziroma racionalnosti. Posebnost gozdne proizvodnje je v čim popolnejšem izkoriščanju »gratis naravnih sil« ob zelo racionalni in največkrat tudi omejeni uporabi finančnih sredstev. V tem je bistvo načela racionalnosti. Zato je treba z izbiro najrazličnejših strategij hkrati s težnjo k vzpostavitvi trajnosti, ki je izrazito dolgoročna in zato postopna naloga, zagotoviti še čim boljšo izrabo naravnih potencialov, tj. proizvodne sposobnosti gozdnih rastišč, rastne zmogljivosti sesto-

jev, pa tudi drugih potencialnih možnosti za razvoj. Vse naštetu so izrazito globalna vprašanja in kot taka domena najprej in predvsem območnega načrta.

2.1 Diagnoza stanja v pogledu trajnosti in opredelitev temeljnih problemov razvoja gozdov v območju

Trajnostno gospodarjenje lahko preverjamo na različnih ravneh (BONČINA 2001), vendar je območje, in ne gospodarska enota primerna prostorska kategorija za celostno diagnozo stanja v pogledu trajnosti in opredelitev temeljnih problemov razvoja gozdov. Vrste problemov v malem (v gospodarski enoti) ni mogoče pravilno dojeti in še manj poiskati optimalne rešitve zanje. V območju se šele pokažejo prave dimenzije problemov porušene trajnosti. Nekaj, kar je v malem problem, se izkaže, da v velikem (v območju) sploh ni poseben problem, in obratno. V tem je bil eden pomembnih razlogov razvijanja ideje gozdnogospodarskih območij v Sloveniji (ŽUMER 1948).

Načrte gospodarskih enot obravnavamo sukcesivno, tako kot se izteka njihova veljavnost, medtem ko območni načrti s svojo strategijo celostnega reševanja območnih problemov nastopajo pri nas v Sloveniji po že ustaljenem redu v začetku novega koledarskega desetletja. Služijo nam kot kritičen obračun gospodarjenja z gozdovi v preteklem desetletju in kot usmeritev pri tekočem obnavljanju načrtov gospodarskih enot. Sinteza obnovljenih območnih načrtov na državni ravni pa omogoča presojo uresničevanja programa razvoja gozdov v državi in njegovo izpolnitev oziroma prilagoditev.

Če bi o uresničevanju načela trajnosti in gospodarnosti odločali v gospodarski enoti, bi lahko imeli toliko usmeritev, kolikor je enot, in nobene celostne. Takšne usmeritve bi prihajale tudi v medsebojno nasprotje, saj ne bi imeli pregleda nad celoto, kjer lahko ugotovimo izvor in dimenzije posameznim problemom in poiščemo zanje ustrezne rešitve.

Zato je zgrešeno, da je diagnoza stanja v pogledu trajnosti v novem pravilniku (1998) predvidena na ravni gospodarske enote (36. člen), kar naj se nekako smiselno uporabi tudi na ravni območja (21. člen).

Vsebina 36. člena z nekoliko nenavadnim naslovom Oris zakonitosti razvoja gozdov je zelo heterogena. Za gospodarsko enoto in večje gospodarske razrede predvideva naslednje:

- analizo preteklega razvoja gozdov po višini in drevesnem sestavu lesne zaloge;
- prikaz razvojnih teženj gozdov po drevesni sestavi in drugih značilnostih;

- prikaz razmerja med obstoječimi in modelnimi deleži razvojnih faz oziroma debelinskih razredov.

Sledi naslednji sklep:

»Na podlagi naštetih podatkov in prikazov ter drugih ustreznih podatkov se na ravni gospodarske enote opravi presoja razvoja gozdov v pogledu trajnosti in zagotavljanja biološke pestrosti oziroma sonaravnosti.« Tu je treba povedati, da je biološka pestrost le eden (sicer zelo pomemben) od bioloških pogojev trajnosti, zato je tu ne moremo uporabljati v takšni besedni zvezi.

Sestavljavci pravilnika so se diagnoze stanja v pogledu trajnosti lotili na nepravem mestu, na nepopoln način in brez jasno izražene namena (cilja).

Na ravni gospodarske enote namreč ne moremo uporabiti vrste pomembnih kriterijev pri preverjanju in kasnejšem odločanju o zagotavljanju trajnosti nekaterih učinkov gozdov, iz preprostega razloga, ker je prostorsko premajhna. Potrebe po nekaterih funkcijah gozdov lahko pravilno dojamemo, da bi jih lahko kasneje ustrezno razvijali, šele v okviru gozdnogospodarskega območja. Med take funkcije spadajo hidrološka, biotopska, turistična, rekreativna, lovnogospodarska in poučno-raziskovalna funkcija. Za preverjanje ustreznosti gospodarjenja (celotnega integriranega sistema gozdnogospodarskih ukrepov) ter organizacijske in kadrovske strukture, ki naj ga omogoči, je okvir gospodarske enote prav tako preozek. O uravnavanju razmerja razvojnih faz sestojev lahko racionalno in konsekvntno odločamo šele na ravni območja.

Pravilnik mora kratko, vendar tudi zadostno opredeliti vsebino in način preverjanja stanja v pogledu trajnosti. V starem pravilniku (1987) sta bila vsebina in postopek preverjanja trajnosti dovolj podrobno opredeljena v 18. členu. Omenjeni pravilnik vključuje biološke in gozdnogojitvene kriterije pri preverjanju stanja gozdov ter preverjanje ustreznosti gospodarjenja, zaključni pa s ključno zahtevo, ki je tudi namen diagnoze, z opredelitvijo temeljnih problemov gozdnogospodarskega območja, ki jih nov pravilnik (1998) sploh ne omenja. V strokovnih podlagah za obnovo območnih gozdnogospodarskih načrtov je bil ta postopek podrobneje razdelan. Očitno je, da pri izdelavi novega pravilnika (1998) ni bila ustrezno dojeta ena ključnih faz pri obnovi območnega načrta. Kako bi sicer prezrli dejstvo, da je za trajnost vseh učinkov gozdov, poleg stabilnosti gozdov samih, odločilnega pomena tudi ustrezno gospodarjenje z njimi?

2.2 Oblikovanje temeljnih strategij reševanja območnih problemov razvoja gozdov

Nov pravilnik (1998) ne vsebuje ključne zahteve za območni načrt, tj. zahteve za celostno in širokopotezno oblikovanje temeljnih strategij reševanja območnih razvojnih problemov z vidika trajnosti in gospodarnosti. To pa je nenadomestljiv začetni korak na poti iskanja rešitev v zelo nepregledni in kompleksni nalogi načrtovanja razvoja gozdov v območju. Argumenti so naslednji:

- V predhodni fazi ni na ustrezen način predvidena diagnoza stanja v območju glede trajnosti z opredelitvijo temeljnih razvojnih problemov, zato ni ustreznega izhodišča za reševanje območnih problemov razvoja gozdov.
- V 22. členu je v petih alineah naštet, kaj zlasti zajemajo splošne usmeritve gospodarjenja z gozdovi v območju. Na načrtovanje razvoja gozdov v ožjem smislu se nanašata druga in tretja alineja, ki se glasita takole:
  - usmeritve za razvoj gozdov v pogledu sestave drevesnih vrst, zgradbe sestojev in višine lesne zaloge;
  - usmeritve za intenzivnost gojenja gozdov in potrebe po sofinanciranju vlaganj v gozdove.

Splošne napovedi ali priporočila o razvoju gozdov po drevesni sestavi, sestojni zgradbi in lesni zalogi za območje so najbrž nesmiselna. V konkretni obliki pa je to izrazita vsebina gozdnogojitvenih ciljev, seveda na ravni gospodarskih razredov.

O intenzivnosti gojenja gozdov v območju na splošno nima smisla razpravljati, sicer pa v tej fazi nastajanja območnega načrta o tem niti ni mogoče razpravljati. Do konkretne in temeljito diferencirane intenzivnosti gojenja gozdov v območju pridemo postopno, začetek v tem postopku pa je prav oblikovanje temeljnih razvojnih strategij, o katerih je tu govora. Ugotavljanje potreb po sofinanciranju vlaganj v gozdove ne spada v fazo nastajanja območnega načrta, kjer se šele odpirajo in preverjajo načelne poti reševanja območnih problemov, ampak je to zadeva zaključne faze pri obnovi območnega načrta. Tu je treba spomniti, da mora pravilnik opredeliti temeljno strukturo procesa odločanja (načrtovati pomeni namreč odločiti) pri obnovi gozdnogospodarskih načrtov, ne pa oblikovno strukturo vsebine (zapisov) načrtov.

Po tej vmesni razlagi lahko ugotovimo, da se nobena od citiranih in tu presojanih alinej ne nanaša na oblikovanje idejnega koncepta za reševanje območnih problemov razvoja gozdov v ožjem smislu.

- Očiten dokaz, da nov pravilnik (1998) nima zamišljenega idejnega koncepta reševanja območnih problemov z vidika trajnosti in gospodarnosti, je v dejstvu, da sta 22. in 37. člen, ki pod točko 6 navajata bistveno vsebino načrta za prihodnje gospodarjenje z gozdovi: določitev ciljev, usmeritev in ukrepov za gospodarjenje z gozdovi v območju in v enoti, praktično enaka. V postopku obnove območnega načrta torej ni predvideno nič strateškega, celostnega, območnega. Kje je potem usmerjevalna funkcija območnega načrta? Čemu služita potem območje in območni načrt? Območje se tu obravnava kot velika gospodarska enota. Brez globalnih rešitev na območni ravni ni nobenega zagotovila za uspešnost reševanja problemov na nižjih ravneh. Uresničevanje načela trajnosti in gospodarnosti pač zahteva hierarhijo v odločanju. Brez temeljnih odločitev na območni ravni ju ni mogoče uresničevati. V starem pravilniku (1987) je bila ta hierarhija v 20. in 28. členu jasno postavljena in nato podrobno izpeljana v strokovnih osnovah za obnovo območnih načrtov in načrtov gospodarskih enot. Navsezadnje pa je bil ta postopek tudi uveljavljen pri zadnjih dveh obnovah območnih načrtov in pri njihovi obravnavi v potrditvenem postopku v okviru strokovne komisije, kar je razvidno iz strokovnih poročil o gozdnogospodarskih načrtih.

Na tem mestu je treba nekaj povedati o postopku oblikovanja območnih strategij (temeljnih usmeritev) za usmerjanje razvoja gozdov v skladu z načeloma trajnosti in gospodarnosti, da bi postal bralcem povsem jasen njihov namen. Predvsem je to zelo kompleksna naloga, kjer je hkrati v igri več spremenljivk. Je izrazito kreativen proces, zelo specifičen od območja do območja, odvisno pač od stanja gozdov in razvojnih problemov, ki so po območjih zelo specifični. Zaradi dolgoročnosti pri vzpostavljanju pogojev trajnosti je ta proces nujno večstopenjski in adaptiven. Gre za izbor optimalnih strategij, ki znotraj določenih omejitev hkrati rešujejo problem trajnosti in gospodarnosti, kar je bistvo območnega koncepta gospodarjenja z gozdovi. Gre za množico med seboj povezanih globalnih odločitev za usmerjanje razvoja gozdov z ukrepi nege, obnavljanja, varstva in premene gozdov ter drugimi ukrepi, lahko bi celo rekli za neke vrste **območno politiko** na teh področjih.

Ob danih pogojih in omejitvah štejemo za racionalno (optimalno) tisto odločitev oziroma strategijo, ki je cenejša, ki več prispeva k izrabi naravnih potencialov (produktivnosti sposobnosti gozdnih rastišč in rastnih zmogljivosti sestojev), ki po krajši poti in z manj rizika vodi k cilju (trajnostnemu stanju), skratka tisto, ki je

gospodarnejša. Katerokoli strategijo za razvoj gozdov v območju sprejmemo kot ustrezno šele tedaj, ko ugotovimo, da se izkaže kot uspešna v celoti, tj. v sistemu medsebojno povezanih in soodvisnih strategij.

Strategije vedno oblikujemo znotraj omejitev, ki zožujejo naše možnosti. Čim hujše so omejitve (zadnjih 10 let vlaganj v razvoj gozdov očitno kaže da so), tem pomembnejše je izbrati strategije za razvoj, ki znotraj omejitev dajo največji učinek. Ob omejenih ekonomskih možnostih sta selektivnost in prioriteta pri usmerjanju razvoja gozdov toliko pomembnejši. Temeljito je treba razmisliti, **kaj** (npr. pri negi gozdov) in **kje** (odvisno od kakovosti rastišč, zasnov mladih sestojev itd.) bo treba opraviti z nižjo stopnjo intenzivnosti in kaj celo opustiti. Če ne bomo tako ravnali bomo slabo porabili (po prioritetah) že tako pičila sredstva.

Na idejni stopnji pri obnovi območnega načrta, pred njeno konkretizacijo po gospodarskih razredih, je mogoče in potrebno **temeljno zasnovano za razvoj gozdov v območju** izdelati variantno za različne stopnje finančnih omejitev vlaganj v razvoj gozdov. Vlaganje v razvoj gozdov je najboljši kriterij pri preizkušanju različnih razvojnih možnosti. Mejni vrednosti predstavljata:

- Optimalna varianta, tj. varianta s potrebno (zadostno) stopnjo intenzivnosti vseh gozdnogojitvenih, varstvenih in drugih del (pravočasni začetek, ustreznost jakost in ponavljanje), kot jo zahtevajo rastišča in sestojne zasnove. Računamo tudi s spremeno malodonosnih gozdov, in to v obsegu, ki glede na uravnovešeno stanje pretirano ne povečuje deleža mladostne faze sestojev v območju. Ta varianta nam prikazuje dejansko potreben obseg vlaganj v razvoj gozdov, ki je vsestransko zanimiva informacija.
- Spodnja varianta, izdelana za obseg vlaganj v obnovo, nego in varstvo gozdov, ki po naši presoji komaj še zagotavlja uresničevanje trajnosti temeljnih učinkov gozdov oziroma gozdnogospodarskih ciljev.

Za vsak sektor lastništva v območju, naprej razčlenjen po sistemih gospodarjenja, po potrebi tudi na boljše in slabša rastišča, razpolagamo s podrobno strukturiranim stanjem gozdov po najrazličnejših sestojnih karakteristikah. Del tako strukturiranih informacij smo potrebovali že pri preverjanju stanja gozdov v pogledu trajnosti. Na tej podlagi je mogoče najprej oblikovati temeljne strategije za razvoj gozdov (optimalne za vsako varianto oziroma stopnjo omejitve vlaganj) in jih nato prikazati tudi kvantitativno v obliki etata (z ločenim izkazom deleža iz redčenj v mladih in sred-

njedobnih sestojih), obsega gojitvenih, varstvenih in drugih del ter potrebnih stroškov zanje. Pri selektivnem reduciranju posameznih del ob prehodu na nižjo intenzivnost oziroma na večjo omejitev vlaganj imata prednost nega in varstvo pred obnovo gozdov in oboje pred premenami. Variante se za vsak sektor lastništva medsebojno razlikujejo po temeljnih strategijah za razvoj gozdov, višini in strukturi etata, višini in strukturi gojitvenih, varstvenih in drugih del ter stroških zanje, razlikujejo se torej po intenzivnosti za prihodnji razvoj gozdov. Cilj takega variantnega pristopa (variantne študije) na idejni ravni načrtovanja razvoja gozdov je iskanje ustrezne rešitve za usmerjanje razvoja gozdov v območju, hkrati pa pokazati državi in javnosti dejanske potrebe po vlaganjih v razvoj gozdov in posledice, če to ni uresničeno. Na tej podlagi lahko kritično ocenimo tudi položaj sedanjega gospodarjenja z zelo omejenim obsegom vlaganj v razvoj gozdov.

Variante idejnega koncepta za razvoj gozdov je treba nujno vsestransko presoditi v krogu delovnega tima. Šele po temeljiti presoji in odločitvi za ustrežno varianto se lahko pristopi k njenemu zaključku po območnih gospodarskih razredih. Če ne ravnamo tako, se rado zgodi (tako kažejo izkušnje), da je treba kasneje načrt v zaključni fazi »podirati« in ga graditi ponovno od začetka. Na področju tehnike si na podoben način pomagajo z variantno izdelanim idejnim projektom.

Vrnimo se nazaj h gospodarski enoti, ki je z vidika uresničevanja načela trajnosti v novem pravilniku (1998) v primerjavi z območjem celo bolj izpostavljena, kar je napačno. Gospodarsko enoto kot enoto nižjega reda in načrt zanj moramo videti v funkciji izpeljave območnih strategij za uresničevanje načela trajnosti in gospodarnosti. Gre za težnjo pri uresničevanju teh dveh načel na kar se le da manjših, kar zadeva biološke kriterije pa celo na najmanjših površinah. Diagnoza stanja gozdov in gospodarjenja v enoti ima značaj gozdnogojitvene in problemske diagnoze, z drugačnimi posledicami. Ne moremo je uporabiti pri odločanju na enak način kot v območju in neodvisno od njega, saj bi s tem, kot je bilo že razloženo, podrli območni koncept. Uporabljamo jo za usmerjeno in konkretnim razmeram prilagojeno reševanje problemov v enoti in celo nižje v skladu z območnimi usmeritvami, nekako po načelu: **Razmišljaj globalno (območno), ukrepaj lokalno.** Gre torej za mehko, in ne togo, vendar premišljeno uveljavljanje območnih strategij, kjer pridejo v poštev ustrezne diagnostične informacije za enoto, pa tudi za večjo gozdno posest (npr. celek). Skozi tako razumljeno »območno optiko«

prioritet in omejitev moramo gledati tudi odločitve za gozdnogojitvene cilje in smernice (ukrepe) v gospodarskih razredih enote, končno pa tudi odločitve za sleherni gozdnogojitveni cilj in ukrep.

3 NAČELO MNOGONAMENSKOSTI IN NJE-GOVA UVELJAVITEV Z GOZDNOGOSPO-DARSKIM NAČRTOVANJEM

Naloga gozdnogospodarskega načrtovanja je urediti večnamensko (veščiljno) gospodarjenje z gozdovi, tako da funkcionalno integrira vse dejavnosti v gozdu za harmonično, tj. notranje usklajeno uresničevanje več ciljev hkrati.

Mnogonamenskost mora biti vključena v celoten proces gozdnogospodarskega načrtovanja od ugotavljanja stanja gozdov in njihovega družbenega okolja do načrtovanja slehernega ukrepa v gozdu. Gre za kvalitetno novo vsebino v procesu načrtovanja gospodarjenja z gozdovi, ki se še vedno s težavo uveljavlja.

Z zahtevo po mnogonamenskosti (in sonaravnosti) postajajo problemi pri gospodarjenju z gozdovi vse kompleksnejši in zahtevnejši, saj je znano:

»Čim kompleksnejši je sistem, tem bistvenejši (pomembnejši) za njegovo stabilno funkcioniranje je moment celostnosti« (REŽABEK 1986).

Ta zahteva se z vso občutljivostjo prenaša tudi na vsebinsko in funkcionalno koncipiranje mnogonamenskega (in sonaravnega) gospodarjenja z gozdovi. Poglejmo, kako je uresničevanje tega načela zamišljeno z novim pravilnikom (1998).

3.1 Oblikovanje gozdnogospodarskih ciljev in njihova funkcija

Kljub že uveljavljenemu pojmu **gozdnogospodarski cilji**, tudi v starem pravilniku (1987) uvaja nov pravilnik (1998) nov pojem: **splošni** in očitno tudi za vse lastniške kategorije **enotni cilj gospodarjenja z gozdovi v območju (enoti)**. Zakaj splošni, in ne gozdnogospodarski, saj so tako les kot tudi vsi drugi pričakovani materialni in nematerialni učinki od gozdov ob usmerjenem delovanju naravnih sil rezultat gospodarjenja? Zakaj cilj, in ne cilji (množina), če že tako poudarjamo mnogonamenskost (veščiljnost)?

Gozdnogospodarski cilji igrajo vlogo osrednjega vodila pri načrtovanju, določajo, katere funkcije gozdov bomo načrtno pospeševali.

Pri oblikovanju gozdnogospodarskih ciljev je potreben sistemski pristop. Mnogonamenskost se naslanja na funkcije gozdnega ekosistema, ki so nedeljive, medsebojno povezane in soodvisne ter hkratne. Zato je rešitev v tako imenovanem **sistemu gozdnogospodar-**

skih ciljev, kjer vladajo v načelu enaki odnosi kot med funkcijami v gozdnem ekosistemu, tj. njihova nedeljivost, hkratnost in upoštevanje njihove medsebojne povezanosti in soodvisnosti. Pojem sistem (ciljev) nadomešča pojme: medsebojna povezanost in soodvisnost ter dinamika (spreminjanje) odnosov med cilji.

Kadarkoli gre za hkratno uresničevanje več medsebojno odvisnih ciljev na isti gozdni površini, prihaja do konfliktov med posameznimi cilji oziroma interesi pri gospodarjenju z gozdovi. Najpogostejši so konflikti med zasebnimi (ekonomskimi) interesi ter javnimi interesi, ki predstavljajo učinke splošnokoristnih funkcij gozdov. Čim gre za konflikte, je takoj aktualno vprašanje prednostnih relacij med posameznimi cilji, ki sestavljajo sistem. S prednostnim vrstnim redom med cilji v sistemu opredelimo, katere potrebe bodo zagotovljene v celoti, katere pa le delno. Za ureditev mnogonamenskega gospodarjenja z gozdovi morajo biti gozdnogospodarski cilji prikazani (nujen pogoj) po svoji relativni pomembnosti. Nov pravilnik (1998) za razliko od starega tega nujnega pogoja ne predvideva.

Gozdnogospodarski cilji morajo biti zlasti v primeru območnega načrta diferencirani, ločeni vsaj za državne in zasebne gozdove, saj gre vendar za bistvene razlike v strukturi nekaterih zahtev do gozdov, še bolj pa v gozdnogospodarskih možnostih. To pa hkrati pomeni, da mora biti celoten proces načrtovanja razvoja gozdov ločen vsaj na ti dve lastniški kategoriji. V starem pravilniku (1987) je bilo to izrecno določeno s prvim odstavkom 15. člena. Nov pravilnik (1998) pa obravnava vse lastniške kategorije skupaj, kar je z več vidikov nesprejemljivo.

Zelo različne socioekonomske razmere v zasebnem sektorju narekujejo glede gozdnogospodarskih ciljev v območju še nadaljnjo diferenciacijo. Zgolj v ilustracijo nekaj primerov, ki zgovorno kažejo, da takih razlik pri načrtovanju ni mogoče obravnavati v okviru enotnih gozdnogospodarskih ciljev niti za zasebni sektor v območju, kaj šele v okviru nekega splošnega cilja gospodarjenja z gozdovi v območju, ampak je treba znotraj območja v ta namen oblikovati relativno homogene stratum:

- velika gozdna posest v obliki celkov na Pohorju in razdrobljena posest Slovenskih goric v mariborskem območju;
- zasebni gozdovi na celjskem delu Pohorja (celki) in zelo razdrobljeni zasebni gozdovi na Kozjanskem;
- zasebni gozdovi na Idrijskem in Cerkljanskem (velika posest - celki) in mala gozdna posest v agrarnem prostoru Vipavske doline in Goriških brd;

- zasebni gozdovi na Brkinih, na Krasu in v Istri kraškega območja.

Raznolikosti znotraj gozdnogospodarskih območij se moramo lotiti že na ravni gozdnogospodarskih ciljev. Diferenciranje pomeni iskanje specifičnih razvojnih poti za gospodarjenje z gozdovi. Stari pravilnik (1987) je to diferenciacijo predvideval in je bila v nekaterih območjih z veliko notranjo raznolikostjo tudi uveljavljena.

Z našim podeželjem, s kmetijstvom in gotovo tudi z gospodarjenjem z zasebnimi gozdovi, zlasti s prevladujočo drobno posestjo, se bo moralo marsikaj spremeniti. Specifično oblikovane gozdnogospodarske cilje moramo sprejeti kot temeljno izhodišče pri utiranju razvojnih poti iz sedanje stagnacije pri gospodarjenju z zasebnimi gozdovi.

Gozdnogospodarsko načrtovanje je v vlogi urejanja občutljivih razmerij med družbenim razvojem (družbenimi potrebami) in naravo gozda ter med javnimi in zasebnimi interesi. Če naj bo v tem uspešno, mora biti odprto javnosti, kar doslej ni bilo. Prav oblikovanje gozdnogospodarskih ciljev je zato naloga, ki presega poseben postopek. Švicarji (BERNASCONI et al. 1991 in drugi) ugotavljajo, da gozdarska služba ne more zastopati vseh interesov gozdov, zato je pri njih oblikovanje gozdnogospodarskih ciljev v določeni meri javna zadeva. Očitno je, da imajo cilji, za katere je dosežen nek širši konsenz, in na njihovi podlagi izdelani načrti večjo avtoritativno moč. Tu imamo v mislih **javni značaj gozdnogospodarskih načrtov** in njihovo vlogo v procesih prostorskega planiranja. V primeru območnega načrta bi moralno biti v našem interesu zbrati sposobne in kompetentne predstavnike, s katerimi bi kvalitetno opravili to nalogo.

Gozdnogospodarski cilji predstavljajo **zasnovo gospodarjenja z gozdovi**, uravnavajo celoten režim gospodarjenja (sistem operativnih ciljev in ukrepov) in ga podrejajo hierarhičnemu položaju v sistemu gozdnogospodarskih ciljev.

3.2 Kako opredeliti mnogonamensko gospodarjenje oziroma integriran sistem gozdnogospodarskih ukrepov?

Kvaliteta funkcij gozda je odvisna od njegove ekostemske strukture. Strukturno gozda oblikujemo in vzdržujemo z gospodarjenjem (z ukrepi) in s tem posredno uravnavamo režim njegovega funkcioniranja (kvaliteto funkcij). Podobno kot v primeru gozdnogospodarskih ciljev gre tudi tu za nedeljivost kakršnihkoli ukrepov v

gozdu. Zaradi ekosistemske narave gozda ni mogoče z ukrepi ločeno vplivati na posamezne funkcije gozda. Zato je rešitev v **integriranem sistemu premišljenih in medsebojno usklajenih ukrepov**, ki vključuje vse dejavnosti v gozdu, tj. gojenje gozdov, varstvo gozdov, tehnologijo pri sečnji, izdelavi in spravlilu lesa, gradnji gozdnih cest in vlak, lovnoogojitvene ter eventualne druge ukrepe. S tem dosežemo, da je delež ti. stranskih (škodljivih) učinkov najmanjši. Izostanek ali pa neuskklajenost kateregakoli sicer potrebnega ukrepa v sistemu prizadene celovitost pri uresničevanju ciljev (GAŠPERŠIČ 1987).

Pojem gospodarjenje z gozdovi je integralne narave, ni ga mogoče uporabljati izolirano le za neko funkcijo oziroma cilj gospodarjenja, tudi tedaj ne, ko je ta funkcija oziroma cilj gospodarjenja v samem vrhu po relativnem pomenu.

Nujno potrebno izhodišče za oblikovanje celotnega sistema ukrepov je **sistem gozdnogospodarskih ciljev**, prikazanih po hierarhičnem pomenu. Vsak od gozdnogospodarskih ciljev v sistemu ima svoje, ekosistemsko pogojene zakonitosti reprodukcije in zato postavlja posebne zahteve, omejitve in celo prepovedi pri izbiri gozdnogospodarskih ukrepov. Upoštevamo jih glede na njegov hierarhičen položaj v sistemu. Tukaj moramo omeniti zelo motečo rabo pojma ukrep za možni posek (etat) in načrtovani obseg gojitvenih del v 23. in 38. členu pravilnika.

Ključnega pomena za ureditev mnogonamenskega gospodarjenja z gozdovi je nujna zahteva v pravilniku po **temeljiti medsebojni uskladitvi ukrepov vseh dejavnosti v gozdu** za harmonično doseganje gozdnogospodarskih ciljev. Gre za opredelitev mnogonamenskega gospodarjenja (sistema dobro premišljenih in medsebojno usklajenih ukrepov) za konkretno kombinacijo gozdnogospodarskih ciljev. Vsaka ciljna kombinacija s specifično hierarhijo ciljev zahteva temu prilagojeno gospodarjenje, tj. specifičen sistem gozdnogospodarskih ukrepov. Če upoštevamo veliko pestrost ciljnih kombinacij v prostoru, v kar nas prepriča že pogled na karto funkcij oziroma vlog gozdov, vidimo, da nastaja na ta način izredna pestrost (bogastvo) oblik pri gospodarjenju, z njo pa tudi višja raven kulture pri ravnanju z gozdovi. Kot vidimo, prihaja v tem posrečeno do izraza visoka stopnja komplementarnosti med mnogonamenskostjo in sonaravnostjo pri gospodarjenju z gozdovi.

Veljavni zakon o gozdovih daje za tako zamišljeno mnogonamensko gospodarjenje dovolj osnov, najbolj neposredno v 6. členu. Star pravilnik (1987) je v 13. in dodatno v 20. ter 28. členu izrecno predvidel medse-

bojno usklajenost gojenja in izkoriščanja gozdov, kjer smo pod izkoriščanjem gozdov razumeli tudi tehnologijo gradnje vlak in gozdnih cest ter usklajeno urejanje odnosov gozd - divjad. Te ključne zahteve za ureditev mnogonamenskega gospodarjenja z gozdovi novi pravilnik (1998) ne vsebuje. Če manjka taka ključna opredelitev za notranjo ureditev mnogonamenskega gospodarjenja z gozdovi, ki ni kar sama po sebi razumljiva, se lahko vprašamo: Kako bomo sodelovali v procesih prostorskega planiranja, tj. pri reševanju konfliktov pri rabi prostora, če se še na svojem področju ne znamo organizirati, pri odpravi svojih notranjih konfliktov, ki lahko postanejo tudi zunanji?

V 17. členu pravilnika (1998) je govora o uskladitvah vseh funkcij gozdov. Konflikti nastajajo med rabo različnih funkcij (med interesi), to pa je tipično vprašanje ureditve mnogonamenskega gospodarjenja z gozdovi, ki mora biti celostno rešeno v tistem delu pravilnika, kamor ta vsebina spada, tj. v 22. in 37., ne pa v 17. členu.

Novi pravilnik (1998) ne sledi temeljni zahtevi, da je za opredelitev mnogonamenskega gospodarjenja z gozdovi potreben celosten pristop. Navedli bomo le dva tipična primera:

- Tako imenovane splošnokoristne funkcije so v pravilniku obravnavane iztrgano iz ekosistemske in gozdnogospodarske celote - gozda. Ukrepe za razvijanje posameznih funkcij gozdov obravnava posebej, in to že v fazi ugotavljanja stanja oziroma prikaza funkcij gozdov (17. in 29. člen), ne pa integrirano v celostno zasnovanem sistemu gozdnogospodarskih ukrepov, ki obravnavajo gospodarjenje z gozdovi kot sistemsko celoto. To bi moralo veljati tudi za ti. dodatne ukrepe za razvijanje posameznih funkcij. Mnogonamenskost je nova kvaliteta pri gospodarjenju z gozdovi, ki zahteva višjo stopnjo intenzivnosti in v končni konsekvenci tudi višjo stopnjo kulture pri celotnem ravnanju z gozdovi. Redukcija mnogonamenskosti pri gospodarjenju z gozdovi na površine gozdov s 1. in 2. stopnjo poudarjenosti splošnokoristnih funkcij, kot lahko razberemo iz 17. člena, je za to idejo (načelo) nevarna. V Sloveniji skoraj ni hektara izrazito enonamenskega gozda. Pravilno pojmovanje in opredelitev mnogonamenskega gospodarjenja z gozdovi sta kapitalni vsebinski vprašanji, ki morata biti v pravilniku ustrezno rešeni. To ni bilo storjeno, kar je na več mestih šibka stran tega pravilnika. Od integralnega gospodarjenja z gozdovi iztrgano pojmovanje splošnokoristnih funkcij je mogoče zaznati tudi v 44. členu pravilnika (1998).

S 17. členom za območni načrt opredeljeno načrtovanje ukrepov za razvijanje splošnokoristnih funkcij ima še dodatno napako. Ne upošteva logike načrtovalnega procesa, saj iz začetne faze ugotavljanja stanja funkcij gozdov preskoči vrsto faz in ključnih vmesnih odločitev in se neosnovano loti kar načrtovanja konkretnih ukrepov v detajlu.

- Za razvoj zelo pestrim okoliščinam prilagojene tehnologije pri pridobivanju lesa so z novim pravilnikom (1998) predvidene le splošne usmeritve, celo za načrt gospodarske enote, ki mora biti konkretnější, medtem ko je stari pravilnik (1987) za območni načrt v 20. členu predvidel v integralno celoto usklajen načrt razvoja te dejavnosti. Načrt tega področja mora biti izdelan do določene stopnje konkretnosti, ki omogoča medsebojno usklajevanje (upoštevanje medsebojne pogojenosti ter posebnih zahtev in omejitev) in s tem vključitev v **integralni sistem gozdnogospodarskih ukrepov**. Le splošne usmeritve tega ne omogočajo. Navsezadnje gre za proces usklajenega načrtovanja razvoja na tem področju. Ali ni npr. tehnološko področje kljub sedanji organizacijski ločenosti še vedno del te stroke in pomemben pogoj za skladen in hkrati uspešen razvoj mnogonamenskega gospodarjenja z gozdovi?

3.3 Analiza preteklega gospodarjenja z gozdovi

Pravilnik tudi na tem področju ne dela razlike med območnim načrtom in načrtom gospodarske enote, kar ni dobro. Enak pristop k analizi je ustrezen le za kvantitativno analizo realiziranega (posek, gojitvena in varstvena dela) nasproti načrtovanemu.

Z novim pravilnikom (1998) predvidena analiza preteklega gospodarjenja z gozdovi ne vključuje kritične ocene kvalitete in medsebojne usklajenosti celotnega sistema gozdnogospodarskih ukrepov (vseh dejavnosti) v gozdovih z vidika harmoničnega uresničevanja gozdnogospodarskih ciljev. V primeru območnega načrta pride v poštev tudi kritična analiza gozdnogospodarskega načrtovanja (obnov, sprememb in prilagoditev načrtov gospodarskih enot) in kvalitete spremljave gospodarjenja z gozdovi in razvoja gozdov. V tej analizi so namreč vsebovani vsi pomembni kriteriji in indikatorji za kritično preverjanje ustreznosti preteklega gospodarjenja z vidika trajnosti.

V neposredni zvezi z oceno kvalitete preteklega gospodarjenja je preverjanje njegove uspešnosti. Pristopa k tej analizi v enoti in v območju gotovo ne moreta biti povsem enaka. Iz tega, kar je navedeno v 2. odst. 35. člena (»primerjava načrtovanih in izvedenih ukrepov in njihovih učinkov«), ne moremo razbrati, za kakšen postopek naj bi šlo.

Preverjanje uspešnosti si predstavljamo na naslednji način: na začetku in na koncu načrtovalnega obdobja razpolagamo na podlagi najrazličnejših informacij z dokaj podrobno strukturiranim stanjem gozdov za območje in enoto, vključno po gospodarskih razredih. Na istih ravneh imamo tudi informacije o realiziranih sečnjah, gozdnogojitvenih in varstvenih delih itd. v medobdobju. S primerjavo stanja na začetku in na koncu načrtovalnega obdobja lahko z različnimi kvantitativnimi in kvalitativnimi kazalci na samem načrtovalnem objektu - gozdu, od ravni gospodarskega razreda naprej, presojava, ali gre, sodeč po teh strukturnih premikih, za uspešnost in kakšna je. V območju nas morajo zanimati tudi globalni premiki v strukturi gozdov, ki kažejo na uspešnost uveljavljanja temeljnih strategij pri reševanju območnih razvojnih problemov. S sintezo območnih načrtov na državno raven je mogoče in potrebno v kvantitativni in kvalitativni obliki presoditi uresničevanje programa razvoja gozdov v državi.

Ob zamisli analize preteklega gospodarjenja z gozdovi v novem pravilniku (1998) se zastavlja naslednje vprašanje: Kako je mogoče v vsebinskem (kvalitetnem) pogledu kritično presojati preteklo gospodarjenje z gozdovi in preverjati njegovo uspešnost skupno za vse gozdove v območju, ob popolnem zanemarjanju odločilne vloge lastništva v preteklem razvoju in sedanjem stanju gozdov ter v pogojih gospodarjenja? Kako je v tej analizi mogoče skupno obravnavati takšne skrajnosti, kot so urejene razmere pri gospodarjenju v državnih gozdovih do skoraj stihijskih pri parcelnem gospodarjenju na prevladujoči skrajno razdrobljeni zasebni posesti v Sloveniji? Absurd neupoštevanja lastništva v celotnem vsebinskem delu procesa načrtovanja, ki ga uveljavlja nov pravilnik (1998), je tu očiteno.

4 UVELJAVLJANJE NAČELA SONARAVNOSTI Z GOZDNOGOSPODARSKIM NAČRTOVANJEM

4.1 Načelno izhodišče

Načelo sonaravnosti je z gozdnogospodarskim načrtovanjem mogoče v največji meri uveljaviti v obliki **ti. sistemsko-evolucijskega oziroma kontrolnega pristopa k načrtovanju**. Kontrolni pristop predpostavlja našo »iznajdljivost« v stalnem procesu iskanja boljših možnosti za gospodarjenje z gozdovi v kompleksnih pogojih razvoja gozda in njegovega družbenega okolja. Načrtovanje na principih kontrole razumemo kot evolucijski proces stalnega učenja v dialogu z gozdom in družbenim okoljem ter preverjanja ustreznosti na ta način spoznanih rešitev.

4.2 Izhodišča za koncept gozdnogospodarskega načrtovanja v Zakonu o gozdovih in v Programu razvoja gozdov v Sloveniji

Prvi osnutki sedaj veljavnega Zakona o gozdovih so ponujali slabe rešitve, ne le za gozdnogospodarsko načrtovanje, ampak tudi za ureditev gospodarjenja z gozdovi sploh. Prihajalo je tudi do politizacije povsem strokovnih zadev. Gozdnogospodarskemu načrtovanju so celo nataknil negativno oznako socialističnega planiranja. V takih razmerah je Oddelek za gozdarstvo BF na pobudo prof. I. Winklerja leta 1992 izdal brošuro **Dileme prihodnje ureditve gospodarjenja z gozdovi**. Tu je Winkler med temeljnimi načeli za gospodarjenje z gozdovi v Sloveniji izpostavil: načelo mnogomenenskosti, sodobno vlogo gozdnogospodarskih območij in posebej kontrolno metodo za načrtovalno delo z gozdom kot naravnim sistemom. V nadaljevanju je v tej brošuri (GAŠPERŠIČ et al. 1992, od strani 13 naprej) izpostavljeno kognitivno bistvo kontrolne metode, tj. kontinuirana spremljava gospodarjenja z gozdovi kot proces neprestanega učenja v dialogu z gozdom in adaptivno prilagajanje v skladu z novimi spoznanji in izkušnjami, pridobljenimi v tem dialogu. Posebej je tu poudarjeno, »da brez tako zamišljene spremljave gospodarjenja z gozdovi ne moremo govoriti o ekosistemsko (sonaravno) oblikovanemu gozdnogospodarskemu načrtovanju. Brez te komponente bi bilo načrtovanje sterilno (birokratsko), vedno znova demantirano, torej neživljenjsko. Pri svojem delu z gozdom se brez spremljave ne bi ničesar naučili, ponavljali bi stare napake in kar naprej tarnali o dragem načrtovanju, ki ne opraviči zanj porabljenih sredstev.«

Med drugim so gotovo tudi ta stališča Oddelka za gozdarstvo BF pripomogla, da je v 10. in 11. členu Zakona o gozdovih predvidena uporaba kontrolne metode v gozdnogospodarskem načrtovanju. Tu je določeno:

»Cilji, usmeritve in ukrepi za doseganje ciljev se določijo na podlagi stanja gozdov, analize preteklega gospodarjenja, zakonitosti razvoja gozdov ter pridobljenih spoznanj pri spremljanju razvoja gozdov v območju oziroma v enoti.«

Zakonitosti razvoja gozdov, analize preteklega gospodarjenja in pridobljena spoznanja pri spremljanju razvoja gozdov nedvomno pomenijo ugotavljanje sprememb in posebnosti v razvoju gozdov, potreb po spremembah pri gospodarjenju, torej se moramo z vsemi v 10. in 11. členu naštetimi elementi gozdnogospodarskih načrtov prilagajati temu spreminjanju. Gre očitno za zahtevo po adaptivnem načrtovanju - kontrolni metodi.

Zanimivo je, da je v **Programu razvoja gozdov v Sloveniji** (1995, str. 29), kjer so posebej navedene zahteve za metodologijo načrtovanja v pogojih sonaravnega gospodarjenja z gozdovi, eksplicitno in nedvoumno rečeno: **»Načrtovanje mora omogočiti dinamično prilagajanje naravnim procesom, vlogam gozdov (v bistvu zelo različnim in spreminjajočim se družbenim potrebam, op. avtorjev) in različnim motnjam pri gospodarjenju z gozdovi.«**

Nobenega dvoma ni, da tako Zakon o gozdovih kot Program razvoja gozdov v Sloveniji zahtevata **koncept načrtovanja na principih kontrolne metode**, kar za Slovenijo ni nobena novost. Žal gre po 15-letni polemiki o tem konceptu za razmere, ko je treba stvari ponovno postaviti na svoje mesto, tudi zato ker je sedaj v Zakonu o gozdovih prvič postavljena zahteva (načelo) sonaravnega gospodarjenja z gozdovi, kontrolna metoda pa je ena ključnih opornih točk.

4.3 Pravilnik o gozdnogospodarskih načrtih v luči uresničevanja načela sonaravnosti pri gospodarjenju z gozdovi

4.3.1 Pripravljalna faza v procesu gozdnogospodarskega načrtovanja

Proces obnove gozdnogospodarskih načrtov na principih kontrolne metode se začne s **pripravljalno fazo**. Proces načrtovanja v gozdu kot evolucijskem sistemu se nikoli ne zaključí. Pripravo obnove načrtov je treba zato snovati na rezultatih sistematične spremljave gospodarjenja z gozdovi in razvoja gozdov v preteklem desetletju. Za seboj imamo desetletne izkušnje in nova spoznanja, do katerih smo se dokopali z obnavljanjem načrtov gospodarskih enot in z gospodarjenjem v okviru gospodarskih enot pri reševanju najrazličnejših problemov v detajlu (npr. z gozdnogojitvenim načrtovanjem).

S pripravljalo fazo si vnaprej odpremo možnosti za usmerjeno raziskavo stanja in razvojnih procesov v gozdovih in v njihovem družbenem okolju ter za kasnejše reševanje problemov, zato je ustvarjalno izredno pomembna.

Vsako gozdnogospodarsko območje in ravno tako enote znotraj območja imajo zelo različne razvojne probleme, ki terjajo njim ustrezen pristop, ta pa se mora izoblikovati prav v pripravljalni fazi, v obliki programa za obnovo načrta. V Strokovnih podlagah za obnovo gozdnogospodarskih načrtov (GAŠPERŠIČ in sod. 1988, 1989) je bilo posebej poudarjeno, **da je treba odgovornemu nosilcu obnove načrta pustiti vso ustvarjalno iniciativo pri reševanju specifičnih**

problemov v posameznih območjih in enotah. Tega ni mogoče rešiti z nobenim pravilnikom ali še tako podrobnimi navodili. Za pametno razmišljanje pač ni navodil. Brez ustvarjalne iniciative nosilca obnove gozdnogospodarskega načrta tu ni mogoč noben napredek. Ob vsebinski zasnovi obnove načrta se v pripravljalni fazi rešuje tudi pomembno vprašanje optimiranja odnosa med uporabno vrednostjo načrta in stroški za njegovo izdelavo.

Novi pravilnik (1998) bolj kot ključne zahteve, ki bi jih morali upoštevati v načrtovalnem (miselnem) procesu, predpisuje konkretno strukturo vsebine načrta, kar je napačno, saj to preusmerja pozornost od problemsko-načrtovalne vsebine k obliki načrta, pelje k poenotenju, ki duši ustvarjalno iniciativo in k oportunističnemu obnašanju. Lažje je zadovoljiti pravilnik kot pa ustvarjalno razmišljati in pri tem kot odgovorni nosilec obnove načrta tudi kaj tvegati, saj gre pogosto za zahtevne odločitve, ki ne smejo ostati brez odgovora. Tako zasnovan pravilnik napeljuje tudi k uradniškemu potrjevanju načrtov gospodarskih enot. Najlažje je presojati skladnost izdelanega načrta s pravilnikom, veliko težje pa vsebinske rešitve, ki so bistvo pri potrjevanju načrtov.

Izredna problemska pestrost gozdnogospodarskih razmer v Sloveniji terja prav tako pestro paleto rešitev. Ustvarjalnost je v izkoriščanju pestrih možnosti, ki nam jih ponuja razvoj gozdov in njihovo družbeno okolje. Z neupoštevanjem osnovnih oblik lastništva kot ključnega dejavnika smo si že vnaprej (s pravilnikom) zaprli možnosti za mnoge ustvarjalne rešitve. V pestrih slovenskih razmerah je normalno, da so tako območni načrti kot načrti gospodarskih enot znotraj območij skoraj do nerazpoznavnosti različni. Poseben problem novega pravilnika (1998) je v pretiranem poenotenju izdelave načrtov in v tem, da je pretirano podroben, s čimer onemogoča spremembe in ustvarjalno prilaganje pri izdelavi načrtov.

Stari pravilnik (1987) je v 11. členu izrecno predvidel pripravljalno fazo v procesu obnove gozdnogospodarskih načrtov. V strokovnih podlagah za obnovo območnih načrtov in načrtov gospodarskih enot je bila njena vsebina dokaj podrobno obrazložena in argumentirana. Kakšni so razlogi, da je bil ta ustvarjalno tako pomemben člen v procesu obnavljanja načrtov v novem pravilniku (1998) opušen, in to kljub določilom 10. in 11. člena Zakona o gozdovih, ki ga vsaj smiselno zahtevata? Razlog je lahko prav v opisanem prejšnjem odstavku, v prisiljenem utesnjevanju zelo pestre problemske vsebine v togo predpisano formo načrta, v zamenjavi vsebine s formo.

4.3.2 Neupoštevanje jasnih zahtev Zakona o gozdovih

Zakon o gozdovih v 10. in 11. členu nedvomno zahteva koncept načrtovanja na principih kontrolne metode, kar za Slovenijo ni nobena novost. V novem pravilniku (1998) so sicer omenjeni pojmi: analize preteklega gospodarjenja z gozdovi, razvojne težnje gozdov, zakonitosti razvoja gozdov in drugi, ki v 10. in 11. členu Zakona o gozdovih nedvomno zahtevajo določen koncept načrtovanja. Vendar je iz tega nastal vsebinsko heterogen in nejasen 36. člen z ambicioznim naslovom Oris zakonitosti razvoja gozdov, ki vključuje več vsebin:

- analizo pretekle razvojne dinamike gozdov;
- prikaz razvojnih teženj gozdov po drevesni sestavi in drugih značilnostih;
- presojo razvoja gozdov v pogledu trajnosti in zagotavljanja biološke pestroste oziroma sonaravnosti.

Na podlagi razpoložljivih podatkov lahko do neke mere prikažemo preteklo razvojno dinamiko (zgodovino) gozdov, ki je nedvomno zanimiva, ne daje pa nam možnosti sklepanja o neposredni razvojni usmerjenosti gozdov.

Do vzorcev, ki nam z neko verjetnostjo nakazujejo razvojno usmerjenost gozdov, pridemo s skrbno interaktivno spremljavo gospodarjenja z gozdovi in razvoja gozdov (napotilo 10. in 11. člena Zakona o gozdovih) v konkretnem gospodarskem razredu, česar pa se tu ne omenja. Orisati kar zakonitosti razvoja gozdov na podlagi prej naštetih kazalcev pa je najbrž preveč ambiciozna naloga.

Posebej nas je zanimalo, kako je ta, s 36. členom predstavljena dinamična komponenta uveljavljena v nadaljnjih fazah procesa obnove gozdnogospodarskih načrtov, zlasti območnega.

Za območni načrt so v 22. členu predvidene »splošne usmeritve za razvoj gozdov v pogledu sestave drevesnih vrst, zgradbe sestojev in višine lesne zaloge«. Že v poglavju 2.2 smo ugotovili, da takšne splošne usmeritve na ravni območja ne morejo imeti posebne vrednosti, saj je to v konkretni obliki šele stvar oblikovanja gozdnogojitvenih ciljev po gospodarskih razredih. Konkretni možnosti oblikovanja gozdov v območju po drevesni sestavi, sestojni zgradbi, kakovosti se v mejah naravnih možnosti izhodiščno odpirajo najprej z oblikovanjem temeljnih strategij (temeljnih odločitev) pri globalnem reševanju območnih razvojnih problemov, kjer moramo upoštevati številne omejitve, vključno finančne.

Kljub izpostavljanju dinamike razvoja gozdov (36. člen) so sestavljavci pravilnika (1998) v 23. in 38. členu vseeno pristali pri statiki, pri že 15 let kritiziranem statičnem pojmovanju gozdnogojitvenih ciljev. Optimalnega oziroma idealnega modela gozda ter gozdnogojitvenega cilja, za katerega je treba določiti obdobje, v katerem naj bi bil dosežen, ne moremo razumeti drugače kot statično, kar je v popolnem nasprotju z zahtevami 10. in 11. člena Zakona o gozdovih oziroma z načrtovanjem na principih kontrole, o čemer je že bilo obširno poročano (GAŠPERŠIČ 2001). Kje je tu tisto dinamično prilagajanje naravnim procesom, vlogam gozdov in različnim motnjam pri gospodarjenju z gozdovi (Program razvoja gozdov v Sloveniji)? Deklarativno torej prisegamo na načelo sonaravnosti, razmišljamo pa po starem. Program razvoja gozdov (1995) sta izdelali isti instituciji kot novi pravilnik (1998). Kako to, da so v programu stvari pravilno postavljene? Program razvoja gozdov Slovenije je navsezadnje sprejela vlada, kar ni brez pomena.

4.3.3 Spremljava gospodarjenja z gozdovi in razvoja gozdov

Interaktivna spremljava gospodarjenja z gozdovi in razvoja gozdov je osrednja kvalitetna zahteva za načrtovanje na principih kontrole in izziv, na katerega se doslej pri gozdnogospodarskem načrtovanju v Sloveniji še nismo ustrezno odzvali.

Pod spremljavo gospodarjenja z gozdovi smo doslej razumeli le spremljavo izvajanja gozdnogospodarskih načrtov, ne pa tudi vsebinske spremljave gospodarjenja in razvoja gozdov ter družbenega okolja kot trajnega eksperimenta pri iskanju boljših rešitev za gospodarjenje z gozdovi in njihovega preverjanja v praksi. Tega pomembnega elementa novi pravilnik (1998) ne vsebuje, torej ne sledi zahtevam 10. in 11. člena Zakona o gozdovih.

O vsebini spremljave gospodarjenja z gozdovi in razvoja gozdov je bilo že marsikaj napisano, tudi v obliki priporočil v času oblikovanja Zakona o gozdovih in Pravilnika o gozdnogospodarskih in gozdnogojitvenih načrtih (GAŠPERŠIČ in sod. 1988, 1989, GAŠPERŠIČ / KOTAR / WINKLER 1992, GAŠPERŠIČ / KOTAR / MLINŠEK / POGAČNIK 1993, GAŠPERŠIČ 1994a, 1994b, 1995 oz. 1997).

Za spremljavo gospodarjenja z gozdovi in razvoja gozdov na območni ravni bi moral biti odgovoren vodja službe za gozdnogospodarsko načrtovanje v območni enoti Zavoda za gozdove, za spremljavo po gospodarskih enotah pa vodja krajevne enote Zavoda za gozdove, ki bi moral biti praviloma zadolžen tudi za

obnovo načrtov gospodarskih enot.

V kvaliteti spremljave gospodarjenja z gozdovi in razvoja gozdov bi se morala pokazati strokovna usposobljenost, razgledanost in ustvarjalna uspešnost (domiselnost) vodje krajevne enote Zavoda za gozdove.

5 ZAKLJUČKI

Mnogonamenskost in sonaravnost pri gospodarjenju z gozdovi zahtevata temeljite preusmeritve od tradicionalnih predstav in drugačen način razmišljanja. Večkrat je bilo opozorjeno, da je ta razvojna preobrazba gozdnogospodarskega načrtovanja in z njim gospodarjenja z gozdovi najprej in predvsem stvar vsebine in šele nato zadeva raznih metod, pripomočkov in tehnologij. To se je pokazalo tudi pri oblikovanju Pravilnika o gozdnogospodarskih in gozdnogojitvenih načrtih (1998), saj manjka vrsta ključnih elementov za ureditev gospodarjenja z gozdovi v skladu z načeli trajnosti, gospodarnosti, mnogonamenskosti in sonaravnosti.

Novi pravilnik (1998) usmerja pozornost bolj v obliko načrtov kot v načrtovalni miselni proces reševanja problemov. S težnjo k poenotenju in opustitvi individualne priprave obnove gozdnogospodarskih načrtov je nedvomno zelo prizadeta iniciativa odgovornih nosilcev za obnovo načrtov pri ustvarjalnem reševanju problemov.

Prezrta je bila ključna vloga območnega načrta pri uresničevanju načela trajnosti in gospodarnosti, tj. oblikovanja območne politike reševanja problemov razvoja gozdov.

Načeli mnogonamenskosti in sonaravnosti zahtevata med drugim tudi višjo stopnjo kulture pri celotnem ravnanju z gozdovi, ki ni že sama po sebi razumljiva. Naloga gozdnogospodarskega načrtovanja je, da vse dejavnosti v gozdu, vključene v mnogonamensko in sonaravno gospodarjenje z gozdovi, za ta namen ustrezno organizira, tj. medsebojno temeljito uskladi (odpravi konflikte), kar še zdaleč ni enostavna ali celo samoumevna zadeva. Te nujno potrebne zahteve ni v pravilniku.

Kontrolna metoda predstavlja že tradicionalno temeljno idejno podlago konceptu gozdnogospodarskega načrtovanja v Sloveniji. Adaptivno prilagajanje razvoju gozdov in družbenega okolja se je v praksi pri načrtovanju že uveljavilo, zato je toliko bolj nerazumljivo, da je novi pravilnik (1998) izdelan v nasprotju z idejo kontrolne metode oziroma z zahtevami Zakona o gozdovih.

Novi pravilnik (1998) uvaja praktično v celotnem načrtovalnem procesu enotno (skupno) obravnavo vseh gozdov ne glede na večstranske in velike razlike ter posebnosti med državnimi in zasebnimi gozdovi, kar je zlasti usodno v primeru območnega načrta.

Na več mestih je mogoče skozi spodrseljave v pravilniku zaznati sicer splošno razširjeno nesistemsko gledanje na funkcije gozda, ki so gozdu imanentne in nedeljive, ter na vzajemni odnos med funkcijami gozda in njegovo ekosistemsko strukturo. V tem je izhodišče neustreznega razumevanja odnosa med potrebami po funkcijah gozdov in gozdnogospodarskimi cilji (realno zahtevano kvantiteto in kvaliteto funkcij = učinkov gozdov), odnosa med gozdnogospodarskimi cilji in gozdnogojitvenim ciljem, tj. (ekosistemsko) strukturo gozda, ki naj zagotavlja gozdnogospodarske cilje. Podobno nesistemsko gledanje je tudi na mnogonamensko gospodarjenje v ožjem smislu, tj. na integriran in medsebojno temeljito usklajen sistem ukrepov vseh dejavnosti v gozdu za harmonično uresničevanje konkretnega sistema gozdnogospodarskih ciljev. Posledica tega je iz celote izvzeta obravnava splošnokoristnih funkcij. Na nekaterih mestih v pravilniku (1998) ni upoštevan izrazito dialektičen odnos med strukturo družbenih potreb do gozdov, cilji gospodarjenja (vključno z gozdnogojitvenimi) in celotnim sistemom gozdnogospodarskih ukrepov.

Problem pri izdelavi pravilnika (1998) je tudi v poznavanju načrtovalnega procesa, zlasti procesa odločanja v sistemu gozdnogospodarskega načrtovanja (načrt območja, enote, detajla) in s tem razmejitve med posameznimi ravnmi.

Vzroke spodrseljave pri oblikovanju pravilnika moramo iskati tudi v neupoštevanju opozoril in zamerjanju izkušenj, ki si jih je to področje klub mnogim pomanjkljivostim nedvomno nabralo v preteklosti. Kako naj razumemo opustitev vrste ključnih elementov za uresničevanje načela trajnosti, gospodarnosti, mnogonamenskosti in sonaravnosti (kontrolna metoda), ki jih je vseboval že stari pravilnik (1987) in v izpeljani obliki Strokovne podlage za obnovu gozdnogospodarskih načrtov? Končno pa je bilo veliko tega že utečena praksa, zlasti pri zadnjih dveh obnovah območnih načrtov in njihovi obravnavi v potrjenem postopku. Če bi se držali preizkušene starega načela »predhodnik (tu je mišljen pravilnik) je nasledniku most«, bi bil novi pravilnik zagotovo boljši. Da bi večkratno sklicevanje na stari pravilnik ne bilo napačno razumljeno, je treba vendarle omeniti, da ga niso sestavljali avtorji tega članka.

V svojih razmišljanjih ob novem pravilniku (1998) smo več ali manj našli le dejstva. Kako od tu naprej in ali sploh kam, je stvar pristojnih na Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, ki je zadolženo za izdajo ustreznih pravilnikov s področja gozdnogospodarskega načrtovanja.

Viri

- BERNASCONI, A. / FUEGLISTER, R. / ISELI, R. / MORIER, A., 1991. Waldfunktionenplanung.- Z. Forstwes. Schweiz, 8, s. 202-209.
- BONČINA, A., 2001. Načelo trajnosti v gozdarskem načrtovanju.- Zb. gozd. in Les., 63, s. 279-312.
- GAŠPERŠIČ, F., 1987. Temeljni principi polifunkcionalnega gozdnogospodarskega načrtovanja.- Gozdarski vestnik, 45, 6, s. 265-276.
- GAŠPERŠIČ, F., 1994a. Pogled na prihodnji razvoj gozdnogospodarskega načrtovanja v Sloveniji.- Zb. posvetovanja Zveze gozd. društev Slovenije, Ljubljana, s. 5-14.
- GAŠPERŠIČ, F., 1994b. Organsko-probabilistični koncept v načrtovanju sonaravnega gospodarjenja z gozdovi.- Zb. gozd. in les., 44, s.179-214.
- GAŠPERŠIČ, F., 1995, 1997. Gozdnogospodarsko načrtovanje v sonaravnem ravnanju z gozdovi.- Oddelek za gozdarstvo BF, Ljubljana, 403 s.
- GAŠPERŠIČ, F., 2001. Ponovno o kontrolni metodi v gozdnogospodarskem načrtovanju.- Gozdarski vestnik, št. 5.
- GAŠPERŠIČ, F., in sod., 1988. Strokovne podlage za obnovu načrtov gozdnogospodarskih enot.- VTOZD za gozdarstvo BF, Ljubljana, 124 s.
- GAŠPERŠIČ, F., in sod., 1989. Strokovne podlage za obnovu območnih gozdnogospodarskih načrtov.- VTOZD za gozdarstvo BF, Ljubljana, 136 s.
- GAŠPERŠIČ, F. / KOTAR, M., 1986. Zaključno poročilo o območnih gozdnogospodarskih načrtih v Sloveniji.- Strokovna in znanstvena dela 95, VTOZD za gozdarstvo BF in Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo, Ljubljana, 66 s.
- GAŠPERŠIČ, F. / KOTAR, M., / WINKLER, I., 1992. Dileme prihodnje ureditve gospodarjenja z gozdovi.- Oddelek za gozdarstvo BF, Ljubljana, 35 s.
- GAŠPERŠIČ, F. / KOTAR, M. / MLINŠEK, D. / POGAČNIK, J., 1993. Dileme nadaljnega razvoja gozdnogospodarskega načrtovanja v Sloveniji.- Oddelek za gozdarstvo BF, Ljubljana, 50 s.
- REŽABEK, E. J., 1986. Obščestvennoje proizvodstvo i ispol'zovanie ekologičeskikh otnošenij v celjah razvitija.- Vzaimodejstvije obščestva i prirody, Filozofsko - metodologičeskije aspekty ekologičeskij problemy, Nauka, Moskva, s. 48-73.
- WINKLER, I., 1992. Družbeni in ekonomski vidiki mnogonamenskega gospodarjenja z gozdovi.- Zb. gozd. in les., 40, s. 99-122.
- ŽUMER, L., 1948. Gozdnogospodarska področja Slovenije - njihova utemeljitev, vloga in pomen.- Elaborat, Gozdarski inštitut Slovenije, Ljubljana, 40 s.
- Pravilnik o vsebini in načinu izdelave gozdnogospodarskih načrtov in o evidenci njihovega izvrševanja.- Ur. list SRS, št. 33 / 1987.
- Pravilnik o gozdnogospodarskih in gozdnogojitvenih načrtih.- Ur.list RS, št. 5 / 1998.
- Pripombe k osnutku pravilnika o vsebini načrtov za gospodarjenje z gozdovi in o postopkih za njihovo sprejemanje.- Oddelek za gozdarstvo BF (1997), s. 8.
- Program razvoja gozdov v Sloveniji.- Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Gozdarska založba, 1995, 58 s.
- Zakon o gozdovih.- Ur. list RS, št. 30 / 1993.